

wijs: om de pijn geen pijn te laten zijn, om de dood geen afschuw van de dood te laten zijn, mogen zij geen werkelijkheid worden. In de mythologie van Bataille is de extase van de gefolterde de tegenhanger van de grote sadisten; of van de man die ernaar verlangde gefolterde lijken te zien, zoals Plato bericht, van de ithyfallische geselaars van Christus zoals ze op oude schilderijen of in de vroege beeldhouwkunst opduiken, kortom, van de oeroude voorliefde van mensenmassa's voor de meest afschuwelijke doodstaferelen: Romeinse arena, kruisiging, Tenochtitlan, Place de Genève, het Rode Plein of Neurenberg. Alles neemt zijn loop, maar steeds in de richting van de vernietiging. (...) De vraag naar het lijden is dus slechts een poging om dichterbij de vraag naar de dood te komen. Het andoienlijke tasten van Bataille is niet bij machte de grens van het onkenbare te overschrijden.'

De tranen van Eros verschijnt najaar 1961 en wordt door de censuur onmiddellijk op de *index* geplaatst. Het kan Bataille niet veel schelen, hij heeft niet anders verwacht. Zijn vrienden hebben inmiddels een kunstveiling georganiseerd om hem van de financiële ondergang te redden. Werken van *Arp, Bazaine, Ernst, Fautrier, Giacometti, Masson, Michaux, Miró, Picasso, Tanguy* en anderen brengen genoeg op om een appartementje in Parijs te huren 'in de buurt waar ik bijna altijd heb gewoond, in de rue Saint-Sulpice, en het zal – iets wat ik voor ondenkbaar hield – net zo prettig zijn als mijn appartement in de rue de Lille indertijd, toen ik verbannen werd.'

Een paar maanden later, in de ochtend van 8 juli 1962, overlijdt Georges Bataille. In zijn geliefde Parijs, in de rue Saint-Sulpice, in aanwezigheid van een vriend. Diane is op reis, dochter Julie wegbrengen naar familie in Engeland voor de zomervakantie.

Hij wordt in stilte begraven in Vezelay.

Henk Oosterling (38) doceert moderne Franse filosofie aan de *Erasmus Universiteit* in Rotterdam. Zijn colleges over Bataille en Foucault

zijn de drukstbezochte van de faculteit. *Zie je wel, modefilosofie*, hoort hij collega's regelmatig schamperen.

'Ik denk dat de interesse van de studenten iets zegt over de actualiteit ervan. Bataille is heel vruchtbaar, tegelijk vrijwel niet in te passen. Hij opereert op grensgebieden en juist daarom biedt hij nieuwe mogelijkheden. Waar heeft die wijsneus zich al niet mee bemoeid? Lascaux, het fascisme, economie. De politicologen moeten niks van hem hebben, de economen niet, de kunsthistorici

niet. Er heerst een voortdurend wanbegrip rond die man, maar hem lezen, ho maar. De relatie wet en overschrijding heeft hij wat meer filosofische grondslag gegeven en daar zijn anderen op doorgegaan: Deleuze, Lyotard, Derrida, Baudrillard, Foucault vooral. Ik vind, om welke filosoof het ook gaat: je moet hem actualiseren. Mensen die *nu* iets zeggen zijn interessant. Nietzsche moet je wel nu lezen, want het is iemand die de ambivalentie voorvoelt, de verbrokkeling in zijn denken oppakt. Foucault ook, die kun je jaren later oppakken. In de vertaling van anderen kun je met Bataille tot radicale stellingnamen komen.'

Oosterling praat zoals hij eruitziet: rap, onversneden Rotterdam.

Zijn in 1975 in Leiden met hoge verwachtingen begonnen studie filosofie brak hij al snel teleurgesteld af. Foucault, hij begreep er 'geen ruk' van. Vertrok daarna voor lange tijd naar Japan om zich te specialiseren in *kendo*, zijn favoriete sport. Keiharde vechtrainingen met de politie, oneindig onderuitgehaald, veel geleerd. Terug in Rotterdam pakte Oosterling toch weer de filosofiestudie op. Dus ook de onvermijdelijke Foucault.

'Ik kon er geen kant mee uit,' vertelt hij. 'Die man smet in één klap tien jaar actievezen in de hoek. Hij zette alles op zijn kop. Alles was illusie, ook met de emancipatie zou het niet ver komen, stelde hij. Ik heb twee jaar geknokt om dat gevoel in mijzelf los te laten. Ik heb geprobeerd Foucault zijn nek om te draaien. Huivering en genot, dat was toch wel mijn ervaring bij Foucault. Uiteindelijk ben ik in 1985 op hem afgestudeerd, daar zat ook al wat Bataille in, want daarnaar verwijst Foucault continu.'

Van Bataille raakte Oosterling ook in de war: 'Ik was puur analytisch bezig, om maar greep te krijgen. Met Bataille omgaan betekent totaal ontkend worden. Ik werd kwaad, want dat laat ik niet op me zitten. Tenslotte dacht ik: ik moet er iets *concreets* mee. Hem zien vast te leggen op bepaalde ideeën, er een boodschap uithalen waar ik iets mee kon doen, want dat wil je toch met filosofen. Dat gaat dus niet met die man, net zomin als met een aantal van die nieuwe Fransen. Je kunt ze niet als matrix gebruiken om het handelen in de praktijk een richting te geven. Als ik kijk naar de politieke actualiteit, dan ligt de waarde van Bataille in de diagnose, nooit in de prognose.

Voor mij is onze werkelijkheid, onze maatschappij, een zo verstrengeld iets. Als ik een scheet laat ligt die binnen enkele seconden bij *Bush* op zijn bureau. Alles slaat over naar alles. De snelheid van de massacommunicatie, de supergeleiders, computers, die hele technologie is een soevereine dynamiek waar we maar gedeeltelijk greep op hebben. De effecten van je gedrag zijn niet planmatig te voorspellen. Toch is het nog steeds het *subject* dat geschiedenis schrijft. Maar het proces waarin we ons bevinden is niet meer te denken met de ideeën van de negentiende eeuw, van consensus, beheersbaarheid en planmatige ontwikkeling. Je probeert het te denken. Je

OPROEP

aan de lezers van Vrij Nederland

Wij leven in een versierde wereld. Wethouders willen grote gebouwen en 'prestigieuze' projecten, biologen bouwen varkens met geitkoppen, politici en ambtenaren vervolmaken een ondoordringbaar taaljargon, ruimte-architecten sleutelen aan nieuwe landschappen, mode-ontwerpers bedenken nieuwe kleren en tv-regisseurs toveren ons nieuwe plaatjes voor. Steeds vaker ontsnapt aan ieder van ons de kreet:

ruimte-architecten sleutelen aan nieuwe landschappen,
mode-ontwerpers bedenken nieuwe kleren en tv-regisseurs toveren ons nieuwe plaatjes voor.
Steeds vaker ontsnapt aan ieder van ons de kreet:

Dat vind ik nou lelijk!

Daarom vraagt de redactie van VN u opnieuw mee te doen met de traditionele lezersbijlage.

Laat ons weten wat u, in alles wat ons wordt voorgetoverd, *erg lelijk* vindt.

Of wat u *het lelijkste vindt dat u heeft gezien of gehoord of heeft moeten meemaken*.

De nieuwe toren van De Nederlandsche Bank, hangbuiken, reclame, geluidswallen, het nieuwste badpak, de toque van de koningin, de nieuwste aanwinst van het industrieterrein, de taal van uw kwismaster, de dienstkleding in uw supermarkt. Zelfs een smerige streek valt eronder. Ga na hoe vaak u denkt...

wat lélíjk

...en doe mee. Wij vragen u om een beschrijving van wat u lelijk vindt, en ook een omschrijving waarom u het lelijk vindt. Foto's en tekeningen zijn ook welkom. Hoe lelijker hoe liever. De mooiste lelijke inzendingen worden deze zomer afgedrukt in een VN-bijlage, die door iedereen huiverend zal worden bekeken en gelezen.

Inzendingen van foto's, tekeningen, voorbeelden, en/of geschreven tekst van ten hoogste duizend woorden vóór maandag 18 juni 1990 zenden aan de redactie van VN, onder vermelding van 'Lezersoproep'. Adres: *Postbus 1254, 1000 BG Amsterdam*.

Een jury uit de redactie bepaalt welke bijdragen zullen worden afgedrukt in de zomerbijlage 'Dát vind ik nou lelijk'. Geplaatste bijdragen worden gehonoreerd. Alle bijdragen worden teruggestuurd.

vinden is niet meer te denken met de ideeën van de negentiende eeuw, van consensus, beheersbaarheid en planmatige ontwikkeling. Je probeert het te denken, je probeert nieuwe termen te vinden. Je vindt: ontoereikendheid. In de politiek zijn al sinds de jaren zestig de autoritaire structuren komen te vervallen. Het persoonlijke is politiek, werd de kreet. Iedere keer weer zie je pogingen ondernomen worden om greep te krijgen, en iedere keer weer zie je die greep verloren gaan. Dat is, in Batailles visie, de transgressieve dynamiek.'

Oosterling, die altijd dacht vanuit de marxistische dialectiek, het vooruitgangdenken en de toenemende waarheid, is nu zo'n tien jaar met Bataille in de weer. Een moeizaam proces, nog steeds, en een aanslag op zijn arrogantie. Die heeft hij grotendeels afgelegd. Denken is wezenlijker geworden dan het schrale genot van gelijk te krijgen. 'Collega's,' vertelt Oosterling, 'zeggen wel tegen me: "Wat moet je met Bataille? Hoe voorkomen we de gaskamers, hoe voorkomen we Hitler? Daar gaat het toch om? Nou, dan kun je met Bataille niks." Dan zeg ik: het probleem is dat andere filosofen ze ook niet tegen hebben kunnen houden, lijkt me. Batailles kritiek is sociale kritiek, in die zin, dat hij een nieuwe kijk op het fascisme biedt waarmee je het wel kunt ontmaskeren maar niet kunt tegenhouden.

Fascisme, zei Bataille in de jaren dertig, is de spookkach-

tige terugkeer van de soevereiniteit in de moderne tijd. Die tijd kan de soevereiniteit niet meer denken, de parlementaire democratie kan die niet meer belichamen, het is een lege troon waar iedereen op kan plaatsnemen. Het fascisme gaat erop zitten en dat is Batailles fascinatie met het fascisme. Het charisma van Hitler en Mussolini houdt hem bezig en de fascinatie van de massa's voor dergelijke figuren. Het gaat hem nooit om de middelen van het fascisme, hij benadrukt die fascinatie. Blijkbaar zijn mensen er steeds op gericht om hun ervaring te intensiveren, het fascisme biedt die intensiteit. Die partijbijeenkomsten met hun welhaast religieuze gebaren vormen een religieus ritueel. En dat is blijkbaar iets waar mensen zich aan uit willen leveren. Als er al gelijkstelling is van fascisme en geweld, gaat het Bataille om het geweld. Dat als een ervaring in het fascisme gereguleerd wordt. De middelen van het fascisme zijn voor hem totaal onbelangrijk en verwerpelijk.

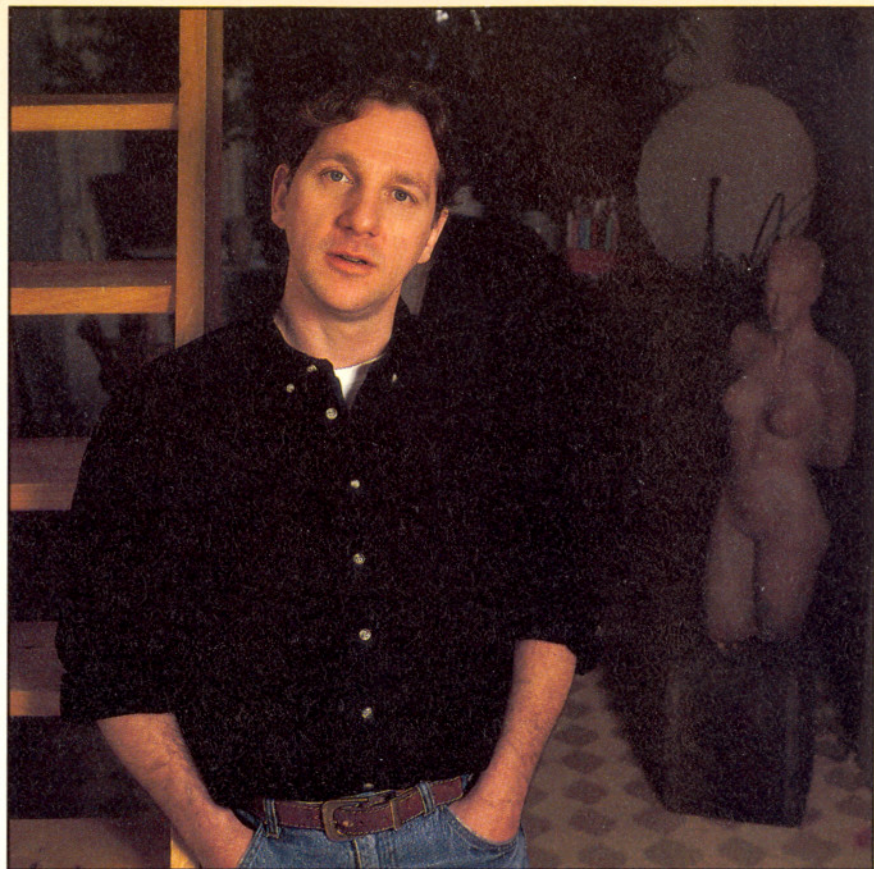
Geweld is bij Bataille een zeer ruim begrip. Te ruim misschien. Het omvat zo'n beetje iedere aanslag op onze dagelijkse bestaanszekerheid, daarbij kan het gaan om gewone, dagelijkse onverwachte gebeurtenissen of om de verzwegen waarheden en zekerheden van waaruit wij leven. Misschien verschilt het voetbalvandalisme structureel niet zoveel van het geweld op de slagvelden van Iran en Irak. Het voetbalvandalisme, Engelse onderzoekers hebben het laten zien, is ook op te vatten als strikt georganiseerde rituelen. Het is meer dan de willekeur en chaos die wij erin zien. Het gaat om identificatiepatronen, er zijn zelfs carrières in mogelijk. Jongeren die in de maatschappij geen enkel toekomstperspectief hebben, vinden daarin een identiteit, vastgelegd in plakboeken met opsels. Van alle waarden verstoken, vinden ze nu tijdelijk nieuwe waarden in dat geweld. En dat wordt geritualiseerd. Daarin krijgen ze een nieuwe identiteit, die voor hun levensstijl blijkbaar van belang is.

Vorig jaar verscheen bij *SUA* Oosterlings *De opstand van het lichaam – over verzet en zelfveraring bij Foucault en Bataille*, de neerslag van vier jaar intensief onderzoek naar het lichamenlijk subversieve in het verzet.

'Het traditionele idee over verzet,' vertelt hij, 'zoals voornamelijk door marxisten gehanteerd en in actiegroepen van de jaren zestig en zeventig, is altijd gedacht als tegenmacht. De staat als macht, het verzet als tegenmacht, georganiseerd in een partij, met directieven vastgesteld door ideologen van die partij en vervolgens in de praktijk ingezet. Het verzet was altijd gebaseerd op de macht.

Bataille signaleert nog een totaal ander verzet. Het traditionele, zeg maar marxistische verzet is bewust, er worden bewust strategieën ingezet, het geweld is in wezen gesteld, ingekapseld, gereguleerd. Daaronder, op individueel niveau, in het lichaam, is ook verzet. In de maatschappij uit zich dat in zijn erotische geladenheid bijvoorbeeld, in al die marginale, afwijkende gestalten, variërend van waanzin tot criminaliteit. Zist een soort in-

Henk Oosterling

Links: portret van Bataille door zijn vriend Pierre Klossowski

solidariseren mensen zich tot een gemeenschap. Het werk, het gezin, bestaan misschien wel bij de gratie van allerlei uitlaatkleppen. Die subversie, dat geweld, die onvrede, zegt Bataille, maakt de orde van de arbeid en het nut mogelijk.'

Dat klinkt tamelijk treurig, zeg ik.

Die reactie blijkt te getuigen van een dialectische visie. 'Bataille,' vervolgt Oosterling bijna bezwerend, 'beschrijft een levensstijl die ik bij Foucault terugvind en die ze beiden bij Nietzsche hebben gevonden. Een derde verzetsmoment, waarin het subversieve dat we niet kunnen denken, dat ons denken eigenlijk ondergraaft, positief wordt geleefd. Haast een ritueel, een geritualiseerde vorm van leven waarin het bevestigen en het verliezen van de identiteiten elkaar voortdurend afwisselen. Dat de keuzen die je hebt gemaakt, die bepalend zullen zijn voor je verdere leven, relaties, ontwikkeling, zich zullen achterhalen. Later in je leven kijk je terug en vraagt je verwonderd af: hoe heb ik daar ooit in kunnen geloven? Seksuele revolutie is daar een prachtig voorbeeld van. Die heeft niet opgeleverd wat men ervan verwachtte. Toch bleek er weer de noodzaak om een waarheid te stellen, identiteiten te ontwikkelen, daarin te geloven. Maar tegelijkertijd is er het besef dat je niet kunt geloven in

een ander te lachen. Lachen om een ander omdat men op naïeve wijze iets in hem veroordeelt, betekent geenszins het probleem oplossen. Men ondoet zich nooit van iets, ook door om een ander te lachen doet men in feite de diepe verstandhouding niet verdwijnen die er bestaat tussen degene die lacht en degene om wie gelachen wordt.' Maar waar dient dat lachen toe? vroeg *Madeleine Chap-sal*, redactrice van *L'Express*.

'In het feit dat men om zichzelf lacht, ligt een opgetogenheid waarvan de basis wordt gevormd door wat uiteindelijk een ineenstorting is. Zoiets is moeilijk uit te leggen, neemt u mij niet kwalijk dat dit niet het ogenblik is waarop ik wil proberen de moeilijkheden te overwinnen, dat ik sommige dingen open wil laten...'

Chapsal: 'Als men u vroeg wat u het belangrijkste vindt dat u als denker hebt ontdekt of aangedragen, wat zou u dan antwoorden?'

Bataille: 'Ik wil u graag vertellen dat ik er het meest trots op ben verwarring gesticht te hebben... dat wil zeggen dat ik de meest onstuimige, de meest schokkende, de meest schandalige manier van lachen heb verbonden met het meest diepe religieuze gevoel. (...) Eigenlijk ben ik ervan overtuigd dat de mens leeft met zoiets als een to-

vidueel niveau, in het lichaam, is ook verzet. In de maatschappij uit zich dat in zijn erotische geladenheid bijvoorbeeld, in al die marginale, afwijkende gestalten, variërend van waanzin tot criminaliteit, gist een soort intensiteit die meespeelt in dat verzet. Zodra het verzet op het niveau van bewustzijn strategieën uitdenkt, ontstaan er, zelfs in de beweging zelf, tegenkrachten die geweld oproepen omdat ze zich tegen de betekenisgeving verzetten. De tragiek van de tegenbewegingen van de laatste decennia: het feminisme, de homo's, de kraakbeweging en de anti-kernenergiebeweging, is dat die bewegingen zich van binnenuit uitgehold hebben. De vuile was is hier en daar lang binnengebleven, maar uiteindelijk is het ontploft. De verschillende meningen vormden op zich een nieuwe macht en deze riep opnieuw ondoorgrondelijk verzet op dat werd gemarginaliseerd. Maar juist door dat verzet werd het mogelijk om de bevochten nieuwe norm de status van een onbetwifelbare nieuwe waarheid te geven.

Want hoe gaat het? Eerst is er onvrede, lichamelijke subversie. Daaruit vormt zich een *vertoog*. Langzaam vormt zich een nieuwe waarheid, die weer verzet oproept en tot een dogma wordt. In de derde generatie feministes bijvoorbeeld is er duidelijke onvrede met de verworven waarheid. Veel vrouwen bleken plotseling wel kinderen te willen. Begin jaren tachtig versplinterden alle grote tegenbewegingen.

Onvrede, ongearticuleerde subversie, zie je ook in het huwelijk: je gaat naar de hoeren, of je gaat SM-spelletjes doen. Het subversieve, het geweld in ons, wordt op allerlei manieren gereguleerd. In therapiegroepen, in sport, in voetbalvandalisme. In dit gereguleerde geweld

Die heeft niet opgeleverd wat men ervan verwachtte. Toch bleek er weer de noodzaak om een waarheid te stellen, identiteiten te ontwikkelen, daarin te geloven. Maar tegelijkertijd is er het besef dat je geloof nu, op dit moment, nooit definitief kan zijn, er komen dingen die het onderuit zullen halen.

De seksuele revolutie is daar een prachtig voorbeeld van. De dialectiek wordt afgewisseld door de tragiek. Die tragiek uit zich in het besef van het feit dat we moeten leven met vermeende eeuwige waarheden en tegelijkertijd aan ervaringen worden uitgeleverd waarin die waarheden op het spel worden gezet. Het ritueel is in feite de mogelijkheid om met die tragiek om te gaan. Lijden los je niet op, zegt Bataille. Maar het accepteren van lijden of geweld rechtvaardigt niet het afzien van acties tegen specifieke vormen van lijden. Het relateert alleen de reikwijdte en de effectiviteit van onze daadkracht. Volgens mij maakt Bataille ons zelfs gevoeliger voor dat lijden. Hij ziet het niet meer in het licht van een absolute waarheid, lijden is geen middel meer maar een soevereine ervaring. Daardoor wordt de waarheid in naam waarvan we het lijden willen oplossen naar de achtergrond gedrongen en komt de grenservaring zelfs des te schrijnender op de voorgrond.'

Voor mij ligt de kern van alles in de lach,' zei Bataille in een interview kort voor zijn dood. 'Op één voorwaarde: dat het gaat om het lachen om zichzelf, en in geen geval om het idee dat men zich van het ondraaglijke kan ontdoen door om

meest schandige manier van lachen heb verbonden met het meest diepe religieuze gevoel. (...) Eigenlijk ben ik ervan overtuigd dat de mens leeft met zoiets als een totale scheiding tussen de ideeën die hij uitdraagt en wat er werkelijk in het diepst van hem aanwezig is.'

INGRID HARMS

Voor dit artikel is dankbaar gebruik gemaakt van:
Georges Bataille: Het oog (Kritak, Leuven), De innerlijke ervaring (Gooi & Sticht, Hilversum), De tranen van Eros (SUN, Nijmegen).

Michel Surya: Georges Bataille - La mort à l'oeuvre, (biografie, Librairie Séguier, Parijs)

Bernd Mattheus: Georges Bataille, eine Thanatographie I & II (Matthes & Seitz, München)

Maurice Blanchot: De onuitsprekelijke gemeenschap (Hölderlin, Amsterdam)

Laurens ten Kate: ABC van het labyrint (Utrecht, eigen beheer)

Elisabeth Bosch: De furie, de sfinx en de engel des doods (Picaron, Amsterdam)

Ineke van der Burg e.a.: Bataille (SUA Kunstreeks, Amsterdam)

Henk Oosterling: De opstand van het lichaam (SUA, Amsterdam)

De Revisor 1985/2: met o.a. Madame Edwarda en een fragment uit De erotiek.